

Landskap: SKÅNE Upptecknare: Ulla Andersson
 Härad: VILLANDS Berättare: Per Jönsson
 Socken: IVETOFTA Berättarens yrke: F.d. förman
 Uppteckningsår: 1955 Född år 1882 i Ivetofta

Biografiska uppgifter	Sid.1
Skolgång	" "
Vaktepåg, drängplatser	" 1-2
Anställning på chamotteavdelningen	" 2-3
Arbetstider, s.2;	
Löner, s.2-3;	
Utbetalningen av lönen, s.3;	
Nummerbrickor, s.3.	
Antalet anställda 1900	" 3
Fabriksområdet	" 3-4
Överskeppningen av kalken från Ivön	" 4
Ångbåten, prämarna, m.m.	" "
Hammen, lossning, m.m.	" 4-5
Kalkugnen	" 5
Chamotten	" 5-6
Lerkranen, torkningen, bränningen	" 6-7
Tegellagret	" 7
Nattvakten	" "
	forts.

Skriv endast på denna sida

forts.

Brandsprutan, bränder	Sid. 7
Julastormen 1902	" 7-8
Galizerna	" 8
Dr Nielsen	" 9
Hermansen	" "
Konkursen	" 10
Tyskarna	" "
Inspektorer, tjänstemän	" 11
Tunnby, bebyggelsen vid nuv. Storgatan	" 12
Skansen	" "
Brauns Pernillas hus	" 12
Tyska-husen	" 12-13
'Logerarna'	" 13
Föreningsverksamhet, m.m.	" "
Klubblokalen, danstillställningarna	" 13-14
Oscar II:s besök på Årup	" 14
Utfärderna till Ivö klack	" 14-15

ACC. N:R M. 14118: /.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Jag är född 1882 i Ivetofta by, men sen flyttade vi till Norreskog. Min far hette Jöns Andersson, och han var också född här i Ivetofta. Farfar tjänade hos kyrkoherde Johansson, jag tror, att farfar stod för ladugården. Far arbetade litet överallt, med skogsarbete eller vid brännerier, och han arbetade ett slag på Ivö gruva, innan han började på fabriken hos de Nielsen. Far var nog med och lade hörnstenen där nere, han var med från första början.

Jag har gått i skola i Ivetofta. Jag började för Idén, och jag slutade för honom också. Han var sträng men bra. Det skolhuset, som jag gick i, det låg strax söder om den nuvarande gymnastiksalen, och det var ett gammalt skolhus, där hade min far också gått i skola. Där var bara en enda stor sal, och flickorna satt på salens ena sida, och pojkarna satt på den andra. Småskolan höll på året om, men storskolan höll mest på om vintern, därför att på somrarna fick storskolebarnen ut och tjäna pengar, åtminstone pågarna. De var ute som vaktetågar.

Jag har varit mycket ute och vaktat. Första gången var jag 8 år, då var jag på kaptensbostället. Jag kan in-

ACC. N:R M. 14118: 2

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2.

te komma ihåg, att jag fick nån särskild lön. Maten fick jag ju på det stället, där jag vaktade, men jag bodde hemma utom en sommar, när jag var på Enö. Vaktepågåarna började när boskapen släpptes ut, och så fick de hålla på till oktober ungefär.

Jag var ute och tjänte, när jag blev konfirmerad 1896. Det var hos Ola Rasmusson här i Ivetofta, och jag hade varit hos honom ett år före konfirmationen. 1896 hade jag i lön av honom full utrustning till konfirmationen. Sammanlagt var jag hos Ola Rasmusson i tre år, sen började jag hos Nils Andersson i Norregården, och där var jag dräng i två år. Det sista året jag var på Norregården, hade jag i lön 130 kr.

1900, den 1 november, började jag på Iföverken, på chamotteavdelningen. Då var jag 18 år.

Vi hade tio timmars arbetsdag, började kl. 6, hade frukost 8 - 1/2 9, middag 12 - 1, höll på till kl. 6.

När jag började 1900, hade vi daglön, och jag hade 1,75 per dag. När Appé kom 1901, ändrade han det till timlön, och då fick jag 20 öre i timmen, det blev 2 kr per dag. När fackföreningen hade bildats, höjdes timlönen till

ACC. N:R M. 14118:3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

3.

30 öre i timmen. Då höjdes ackorden också, tidigare hade de inte fått gå över 2,50 per dag. Det var mest ackordsarbete.

Den första tiden jag arbetade här på fabriken, betalades lönen ut efter kl. 6 på lördagarna. Tideman gick runt och betalade ut till var och en.

Appé ändrade det till att lönen betalades ut på fredagarna. Vi fick slutavlöning var fjortonde dag och förskott en gång i veckan. Efter hand blev det så att lönen betalades ut på en särskild plats. De kom ner med pengarna från kontoret och ropade upp namnen.

Sen fick vi ju var sitt nummer, det var nog Appé, som införde det. Vi fick nummerbrickor. Man tog sin bricka i porten på morgonen och hängde tillbaka den där på kvällen.

De första åren jag var här, stod det folk förjämt utanför grindarna och ville ha arbete. Disponenten gick ner om mornarna, och där stod folk i två led, så gick han och synade dem litet, och sen tog han ett par stycken med sig in.

1900 var här 30 arbetare, folk från byarna häromkring, och så några tjänstemän.

När jag började 1900, var fabriksområdet inte inhägnat. Det blev sen, efter det att Appé hade kommit.

Det gick ut liksom en liten udde i sjön, och där

ACC. N:R M. 14118:4

låg fabriken. Vägen genom fabriken gick där den går nu, men det var sankmarker vid sidan om, blött och räligt var det, och vattnet gick högt upp.

1900 fanns bara kalkugnen, Chamotten, ångmaskins-
huset och Tidemans villa.

Kalken och leran fick de från Ivö gruva, och kal-
ken låg över leran, där var flera meter, som de måste igenom,
innan de kom ner till leran.

Allra först seglades kalken över från Ivön till
Bromölla i segelbåtar. Det var folk från Vånga, och en från
Ivetofta, som hette Nils Fält, och en från Norreskog, som het-
te Ola Håkansson, och de sképpade över rätt mycket. En segel-
båt tog 8 ton.

Ångbåten kom nog 1901. Den hette Axel, och den drog
högst två pråmar, och dessutom en eka ibland, men i regel drog
den bara en pråm. Pråmarna hade samma dimensioner som nu, och
tog 16 - 18 ton. De byggde pråmarna själva, en som hette Svens-
son hade varit till sjöss, och han kom hit och lärde upp dem
att bygga pråmar. Sven Käck var den förste skepparen. Sven Käck
hade tjänat artillerist, och han hade nog tagit sig namnet, när
han var artillerist.

En vanlig träbrygga gick rakt ut i sjön till ett par

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

4

ACC. N:R M. 14118: 5.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

meters djup, och vid den lade pråmarna till. En eller två man stod i pråmen och kastade med händerna upp kalken på bryggan. Där stod folk, som sen kastade kalkbitarna i plåtkorgar med tippanordning, som gick på rallor, och plåtkorgarna kördes upp till kalkugnen, där kalken tippades av i högar. Kalken kom inte från Ivön varje dag, det var bara när den behövdes, två eller tre gånger i veckan.

1900 arbetade två man i kalkugnen, och det var Erik Nylin, en gammal gubbe från Ivetofta, och Jöns Tell från Grödbby. De hade varit med sen den första hörnstenen lades därnere. Kalkugnen låg ungefär, där Porslinet nu ligger, och den såg ut som en lång långa.

Tell och Nylin hämtade in kalken i rullebörar av trä. Inne i ugnen lavade de upp kalkknutor, och när en kammare var fylld, sattes papper för. När kalken var färdig, tog de ut den. Tell och Nylin hade 20 öre i timmen för sitt arbete.

Det var murkalk, och bönder och alla möjliga kom och hämtade den med häst och vagn. Den kostade 3 kr per hl.

Chamotten låg på samma ställe som nu, men den första Chamotten brände ner 1914, då strök allt gammalt med. Det var en gammal byggmästare från Norreskog, Sven Håkansson, som byggde den första Chamotten. 1900 var Chamotten en envåningsbygg-

5.

ACC. N:R M. 14110:6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

nad.

Leran från Ivö gruva maldes på lerkran, skars ut till klossar, som först torkades ovanpå ugnarna, och sen brändes i ugnarna. De brända klossarna krossades till chamotte, som sen blandades i ny lera, och av det gjordes tegel.

Lerkranen sköttes av Nils Olsson från Ivetofta, som sen blev förman på Chamotten. Det var efter Nils Olsson, som jag blev förman. Lerkranen drevs med ångkraft, och ångmaskinen låg i ett litet hus intill Chamotten och sköttes av en 16-års pojke från Ivetofta, Alfred Rubin, han som sen blev ingenjör.

Vid kranens munstycke, där leran kom ut, där stod en man och skar av leran i lagom stora klossar med ett "skär". Det var ingen särskild, som skar av, arbetarna byttes om. Klossarna lastades på vagnar, som hissades upp till regalerna över ugnarna. Hissen drogs för hand, det räckte med en som stod däruppe, och en som stod därnere.

Tre äldre fruntimmer skötte torkningen av klossarna. Klossarna stod och torkade ett par dagar, innan de hissades ner med hissen.

Det var två man, som skötte bränningen. En stod däruppe och lastade en vagn, satte den på hissen och hissade ner

ACC. N:R M. 14118:7

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

7

den, och en tog emot vagnen, körde in den i ugnen och stäplade upp teglen där. Det var två rundugnar, som eldades med kol. Ola Olsson från Bromölla och Mata Persson från Ivetofta skötte insättning, eldning och tegelbränning. De fick sätta in på dagen och elda på natten. De hade ackord, 2,50 per dag.

Tegellagret var på stationen. Lars Jönsson från Ivetofta var ensam om att lasta färdig tegel på en hästskjuta och sen köra ner till stationen och lasta av teglen där och i stället ta ett kollass tillbaka till fabriken.

Det fanns inga nattvakter här, när jag började. Det var egentligen Appé, som införde det systemet. Den förste nattvakten var nere ifrån Valje, Björsa-Olan hette han, och han bodde i Björsahuset. Han var dålig i ena armen och kunde inte göra något särskilt, därför fick han gå vakt, och han gick till kl. 6 på morgonen.

De hade en gammal brandspruta, som det behövdes 4 man till att pumpa, men det var inte mycket med den. Brandmännen togs ut bland arbetarna.

Det har bränt här flera gånger, men den största eldsvådan var 1914, när Chamotten strök med.

Under julastormen 1902, natten mellan juldagen och annandagen, flög taket till tegelladan över vägen ut på lyckor-

ACC. N:R M. 14118: 8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

na. Chamotteskorstenen föll över Chamotten och krossade första våningen. Hade det hänt en söckendag, hade säkert några blivit ihjälslagna, därför att skorstenen föll precis där de klappade tegel. De, som bodde i Appés hus och i sjukstugan, blev så rädda, att de sprang ner och gömde sig i sina källare.

Slammeriet sattes igång av tyskarna. De kunde inte få folk dit så det räckte, därför tog de hit galizer. Men de fick ha svenskar också där, galizerna kunde inte mycket, de var inte 'udan än trasbylten'.

Galizerna bodde i två baracker, som var inredda med rum, så varje familj bodde för sig själv. En del av galizernas fruar arbetade, strödda litet här och var på fabriken. Barnen, de fick roa sig för sig själva.

Det kom katolska präster hit, och de höll till nere i baracken. Galizerna hade särskilda fridagar, som de firade, och då brukade det vara ett Herrans liv nere i baracken.

Det förekom inte något umgänge mellan galizer och svenskar. Jag tror inte att galizerna var mycket utanför fabriksområdet.

8.

ACC. N:R M. 14118:9.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Dr Nielsen var inte dum han, han hade sett i Danmark hur man skulle göra tegel, men han kunde inte sköta tillverkningen.

Dr Nielsen byggde upp det gamla kontoret, men innan det var färdigt, bodde han med sin familj, han hade varit gift och hade tre pojkar, i Allarp, där han hade en arrendegård. Han körde med häst och vagn mellan Allarp och fabriken. När han åt sin frukost, satt han på en sten och vaktade gubbarna, de fick inte räta på ryggen för ofta.

Hermansen köpte fabriken av dr Nielsen, Nielsen och Hermansen hade kanske träffats i Danmark. Fru doktor, Hermansens fru, hade en bror, greve Lerche, och han satsade pengar. De sa han var miljonär, men han fick sig en bra törn ändå.

Hermansen var en bra arbetsledare. Och det var bara en sak han var rädd för, och det var att arbetarna skulle bilda en fackförening, det var han så rädd för som aldrig det. Om han fick se, att några arbetare satt och pratade, trodde han, att de agiterade för en fackförening, för han kunde inte tänka sig att arbetare kunde ha någonting att prata om, och då kom han alltid fram och frågade: "Vad laver de her? Är det något I vill, så ska I komma till mig."

Hermansen kom väck vid den stora konkursen 1908.

ACC. N:R M. 14118:10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

10.

Konkursen, den berodde på att det var dåliga tider då, svårt med arbete jämt över och konkurrens från Tyskland. Arbetarna var de första, som fick ut sina tillgodohavanden vid konkursen, de förlorade ingenting. Vi valde ett ombud, Hallbeck, som var ordförande i fackföreningen, och han bevakade konkursen i Kristianstad. Fabriken gick som vanligt under tiden. Det är klart, att vi hade det besvärligt under konkursen, det var ju särskilt svårt för dem som hade stor familj, men vi fick försöka ta på kredit.

I Danmark fanns inte sådana fackmän, som Hermansen ville ha, så 1901 tog han hit Appé, Aust och Kress, och de kom ungefär samtidigt. Appé var verkmästare, när han kom hit. Appé tog sen hit de andra tyskarna, det var 1902, och samtidigt började de ta hit lera från Tyskland.

De var rätt så heta på gröten, tyskarna, när de kom hit. De fick styra och ställa, som de själv ville, så det var svårt för oss i början.

Det gick bra att förstå tyskarna. En av arbetarna, en som hette Svensson och som hade varit i Tyskland, hjälpte till att tolka.

Tyskarna var en familj för sig själva till en början och umgicks inte med svenskarna.

ACC. N:R M. 14118: //.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

//

Hermansen tog hit en inspektor, som stod för hela fabriken, en smålänning i 40 - 50 års åldern, som hade varit i Danmark vid ett säsongtegelbruk och lärt. Tideman hette han, och han var hätt nog bara ett år, han slutade 1901. Det var efter honom, som inspektorsvillan kallades villa Tideman. Det var en röd länga med två rum och kök, som låg nere vid sjökanten. Efter Tideman bodde brännmästare Ajust och hans fru i det huset.

Före Tideman ska här ha varit en inspektor, som hette Alexandersson, en svensk, och han ska också ha bott i villa Tideman. Alexandersson var borta, när jag kom hit.

Efter Tideman kom en dansk inspektor, som hette Nielsen, men i motsats till Tideman stod han bara för chamotte-tillverkningen. Tideman stod ju för hela fabriken, då fanns det bara han och Hermansen. Nielsen råkade ut för olycka. Hermansen och han hade varit i Näsrum, och på hemvägen välte visst vagnen, Nielsen bröt i alla fall båda benen.

Den förste ingenjören var en dansk, som hette Larsen, och han kom hit 1902 eller så.

Kamrer Rosengren och kassör Svensson kom 1901, och de kom hit ungefär samtidigt.

ACC. N:R M. 14118:12.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

12

Bromölla hette Tynnby förr, men så var här också tunt med hus. Inhalatoriet var det finaste huset, det var byggt av handlare Nilsson, som bodde där med sin syster. Förutom inhalatoriet låg det en tre-fyra hus utefter Storgatan. Landsfiskalskontoret byggdes åt Appé, det och sjukstugan byggdes samtidigt.

Skansen var en gammal gästgivaregård med både mat- och spritservering. Det var skjutshåll Fjälkinge - Skansen - Edenryd. Landsfiskalen bodde i Näsum, han skulle alltid inom på Skansen. Jag minns Skansa-Sissan, hon var från Näsum, men jag minns inte hennes man. Hon hade en gammal dragon, Berggren, som passade opp, det gjorde han också när gästgiveriet var slut. Det har hetat Skansen alltid, det ska ju nåt namn ha.

Brauns Pernillas hus var ett långt, lågt envåningshus, omålat, som låg där skyddsrummet ligger. Brauns Per hette han som bodde där, han blev gift med Brauns Pernilla.

Tyska-huset, det är det huset mittför Monark, där Sven Lundkvist bor. Förr var det ett litet grått hus med halmtak, det såg ut som en fiskarbod. Det var två gamla människor, som bodde där.

Jag vet inte var de fick de tyska namnen ifrån. Den gamla Nöbbelins hus kallades också för Tyska-huset. Det

ACC. N:R M. 14118: / 3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

13.

var ett litet lågt trähus med halmtak, och det försvann för länge sen. Tyska-Karnas hus låg uppe i Kronoskogen.

Ungkarlarna hyrde in sig i familjer. Rubins, ett ställe här uppe i Ivetofta, de hade en 18 - 20 logerare, han hade byggt ut, så därför hade han plats till så många. Logerarna fick kaffe där de bodde på morgonen och på kvällen, och till kaffet åt de torrscaffning, som de själva höll.

Vi hade en nykterhetsförening, som hette N.O.V., Nykterhetsorden Verdandi. Den kom till när Folkets hus hade byggts, och det var Prins-Olan, som satte igång den. Den verkade i några år, sen rann den ut i sanden. Folk har inte varit precis nykterhetsvänliga här i kring.

Arbetarna gick inte i kyrkan, de var så dödströtta på söndagarna, så det orkade de inte. Kanske gick fruarna och barnen.

Borte i Grödby fanns ett missionshus, det var baptister, som höll till där. Missionshuset låg i Paradiset, det var en klunga hus, som låg uppe vid Håkanryd, och de flesta, som bodde där var baptister. Det har varit litet frireligiöst uppe i den kroken hur länge som helst. Det var aldrig några härifrån, som tog till det missionshuset.

Klubblokalen låg mitt emot Gamla hotellet, och den

ACC. N:R M. 14118: / 4.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

14.

byggdes av Hermansen. Där hade vi våra dansnöjen på lördags- och söndagskvällarna. Innan klubblokalen kom till, dansade vi ute på gatan, där behövdes inga dansbanor. Det var folk från hela trakten, som kom till klubblokalen, när det var dans. Inget inträde och ingen servering, om de ville ha någonting, fick de gå till hotellet.

När dansen var slut, blev det nästan alltid slagsmål, så därför hade fabriken anställt en ordningsman för klubblokalen, det var Erik Olsson, som bodde i Björsa-Olans hus. En polis från Kristianstad, Ekblad, kom ut och gick här lördagar och söndagar. Han var anställd av fabriken.

När kung Oscar var på Årup och hälsade på, serverades det öl och smörgåsar nere på klubblokalen efter det att vi hade varit och uppvaktat kungen. Men de som lyckades komma fram till bordet, där det stod serverat, de blev kvar där, så de flesta fick ingenting. Det dröjde förresten inte mer än ett halvår efter den uppvaktningen vid Årup, så blev Hermansen svensk medborgare.

Hermansen, det var en sällskapsmänniska, och han ställde till fester för arbetarna. Ibland ordnade han utfärder till Ivön. Det var inte varje år, men jag har varit med om tre utfärder till Ivö klack.

ACC. N:R M. 14118:15.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Alla anställda med familjer var bjudna, och utfärden hölls alltid på en söndag. Vi åkte iväg på förmiddagen, de hade spikat bräder i pråmarna, och det var i dem vi for över till Ivön. Vi kom upp på Klacken nån gång vid middagstiden, och sen höll vi på till kvällen. Hermansens var med hela tiden. Vi blev bjudna på smörgåsar och kaffe och glögg och allt möjligt, och vi satt vid bord, som de hade slagit upp av bräder, och efter det vi hade ätit, dansade vi."

15.